Зміст

Передслово. Клопоти із собою (та іншими) 9

Подвоєння, споглядання, опосередкування ... 17

Інший і чужий у людському Я 61

Символізм багаторазового дублювання 98

Мімезис:
наслідування, імітація, перформанс 154

Двійник у лабіринті літератури 190

Післяслово. Обличчям до майбутнього 239

Примітки 243

Література 257

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

ні випадки в історії чи бодай у сторонньому персональному досвіді.

Зрештою, чим же вирізняються ці виразні стани на зламі? Передусім утратою попереднього статусу й поступовим набуттям нового. Людина безупинно перероджується, опиняється в нових умовах, усякчас до них звикає й освоюється. Декого не беруть ніякі думки про колишні чи майбутні зміни. Інші навмисно їх прагнуть, кидаються у вир можливого, нехай це часом і доволі болісний процес. Зауважмо, кожній особистості властиво, умовно кажучи, розмножуватися на силу-силенну власних *двійників* (до речі, не обов'язково тотожних між собою) — одначе якесь осердя після такого розмноження таки зберігається. Спостерігаючи за своїми світлинами й уявленнями, тобто порівнюючи образи себе в минулому і тепер, іноді вдається схоплювати схоже та розбіжне.

Але що робити тому, хто опинився в карколомних поворотних пунктах життя? Будьмо щирі, замало стверджувати, що криза нагадує ситуацію, де конче зазна́єш чогось приголомшливого. Криза — це ще той шок і випробування. Злами дуже впливають на людське буття. Безперечно, доцільніше було б перечекати, набравшись витерпу, проте пасивно пересиджувати якісь епізоди зовсім не годиться. Пройшовши порогові стани, кажуть: «Відтепер ми точно не будемо тими, ким були колись!». Поки щось безповоротно проминає, усе одно доводиться знову і знову рухатися до перемін — не навмання чи навпомацки, а осмислюючи зазнане і почуте й збагнувши, що кризи мають потенційну природу, оскільки з одного боку актуалізують певні можливості, а з другого — щось безповорот-

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

якийсь постійний образ себе — нерідко підлаштовуючись під реальність, а подекуди й перетворюючи її.

Зміна обставин і реалій може спричинитися до цілковито несподіваного проєктування тожсамості. Поговорімо про її вужчі та ширші виміри. У межах однієї особи вужча ідентичність фігурує в рамках ширшої — так національна чи культурна ідентичності містять у собі низку індивідуальних проявів особи, пов'язаних із гендерними чи професійними ролями. Нерідко складові ідентичності не припасовані одна до одної. Через це стаються конфлікти або кризові ситуації, і доводиться наново вибудовувати містки, які поєднали б невідповідності, хоч це й не завжди вдається.

Зовнішні причини теж впливають на невнормовані ідентичності. Виховання, освіта, медіа, ідеології, пропаганда — ось тільки невеликий перелік чинників, під чиїм впливом ми здаємося піддатливим для ліплення різнопланових форм матеріалом. Питання в тому, наскільки свідомо ми погоджуємося на це, а не в тому, чи здатні ми використовувати ці спроби внадитися в свій простір для творення самих себе в співіснуванні з іншими. Тож будемо порівнювати ідентичності з підхожими для входження у світ специфічними оболонками, що дають нам змогу існувати як цілком самобутнім істотам і вживатися в наднидивідуальні структури. Уявімо шафу з одягом, де вбрання не просто комфортне чи красиве, а спеціально розроблене для виконання певних функцій, взаємодії, ба навіть осягання ключових моментів. Наша самість передбачає наявність різних модусів Я, таких собі двійників, «ідентичностей», утво-

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

рень із безліччю налаштувань, які допоможуть нам нарешті відбутись як особистостям, що самочинно проходять шлях від самоусвідомлення до презентації себе на вищому рівні.

У зв'язку із цим важливо дати відповідь на одне з вагомих запитань: «А що важливіше — існувати поодинці чи всім разом?». Хай там як, первісне формування ідентичності відбувається на локальному рівні — однак залишатися всуціль відокремленою одиницею не можна ніяк. Щоправда, як колективна, так і індивідуальна ідентичність — не раз і назавжди встановлена сутність. Про це свідчать регулярні збурення в суспільствах останніх десятиліть, що ведуть до революцій або й запеклих збройних протистоянь. Таким чином, єдиної ідентичності на все життя бути не може, і тому-то в соціумі мусить ніби постійно укладатися нова суспільна угода, що дозволяє кожному переглядати свою окрему тожсамість на рівні індивіда і громадянина.

Окрім біологічних чинників, вряди-годи даються взнаки непрості цивілізаційні умови. Напруги чи навіть конфлікти виростають із середовищ, які норовлять заявити про себе на макрорівні, накидаючи свою позицію. Зовнішні втручання видаються несправедливими, коли зникає повага й толерування Іншого. Війна може ставати додатковим чинником формування або й виборювання своєї ідентичності, і тоді змагання тожсамостей у вужчих рамках хоч і не щезає цілковито, але відступає на задній план, аби увиразнити щось загальніше, без чого врешті-решт не вийде простежувати свою унікальність на тлі більших формацій. Одначе на цьому рівні ще

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

треба зрозуміти, що виглядатиме краще: стратегія незалежних індивідів, які вміють домовлятися, чи формування об'єднаної сили однодумців. Важко пристати до думки про відмову від локальної ідентичності на користь якоїсь загальнішої. Визнаймо, конфлікти між такими формуваннями виникатимуть і далі, але це зайвий раз доводить, що ідентичності — не застиглі назовсім оболонки. Їхній природі притаманно вступати в протистояння, позаяк остаточної стійкості їм усе одно не набути. Ідентичності пов'язані з постійними ваганнями, а точніше, зважуванням, приміряннням і обмірковуванням свого статусу в соціумі чи в цілому бутті.

Нарешті зачепімо ще один сюжет. Численні розмови про пандемію, які повсюдно нуртують у наші карантинні часи, зазвичай зводяться до того, що людство вкотре має справу з тривіальною загрозою, а не зі скільки-небудь серйозним викликом. Так само кружляють і невигадливі міркування, де пандемія — це чиясь злісна вигадка, хитра маніпуляція, у найкращому разі — випробування, а в найгіршому — нагода дати комусь перегону. Попри брак рефлексій з приводу того, чи пандемія облаштувалася у світі на вічні часи, а чи невдовзі промайне, вона поволі стає фактором індивідуальної та колективної трансформації. Щонайперше про це свідчить наше вправляння в самоізоляції, яка скидається чи то на різновид самоув'язнення, чи на усамітнення, і показує, що на самоті в нас виникають змішані почуття. Щоб скласти про себе притомну думку, потрібно відокремитися від решти, хоча відокремившись, недовго й очманіти.

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

Хай що там буде далі, мусимо визнати: хоч кризові явища й не надто приємні, вони допомагають виявляти причини невдоволеності собою, бо ми повсякчас потребуємо відповідей на численні запитання. Чому ми не завжди вчиняємо обачливо, буваємо агресивними та нетерпимими до іншості, нарочито відокремлюємо себе від усього чужого й намагаємося окреслювати свої горизонти? Чому воліємо змінюватися, хоч уважаємо себе доконечно сформованими створіннями, чому відкриті до новацій, але часом уперті й не годні поступитися ні на йоту нікому і ні в чому, легко зачудовуємося тим, чого не вміємо, але не завжди визнаємо здобутків ближніх, наслідуємо стільки, хоч відбавляй, але наполягаємо на власній правоті, захищаємо скривджених, та не хочемо дати ради собі? В оцих багатозначних подвійностях ми й намагаємося знаходити себе.

* * *

Цю збірку есеїв я писав упродовж кількох попередніх років. Одначе зацікавлення темою двійника з'явилося понад двадцять років тому, а саме тієї пори, коли мою увагу привернув феномен нігілізму. Власне, при розгляді дотичної до нігілізму проблеми Ніщо і виник задум окреслити її як осередок не тотального небуття чи порожнечі, а потенційно насиченої багатьма проявами царини. Отже, нігілізм було позначено як один із двійників Ніщо.

Згодом у коло моїх дослідницьких зацікавлень потрапила тема співвідношення розумного та нерозумного в їхньому стосунку до людського буття. При розгляді численних рівнів і градацій середовища цієї

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

взаємодії знову знайшлася показова словосполука — «символічні двійники». Вона припускала поєднання не лише подібних, а й амбівалентних проявів, приміром, не простої банальної дурості з інтелектуальною витонченістю, а чогось такого, як удаване глупство чи безумна ідея, без чого неможливі усвідомлення людиною самої себе та нові відкриття.

Зрештою, евристичний вимір двійництва продовжував інтригувати. Тому за якийсь час я знову вирішив повернутися до двійників. Але провадити розгляд тепер хотілося не суто в академічному ключі, а через елементи повсякденності, закарбовані в мистецтві, літературі, філософії та загалом у культурі, до того ж у їхньому зв'язку з формуванням ідентичності. Йдеться про становлення людської особистості, яка не може обійтися без видозміни самої себе, без досвіду іншості та чужості, роздвоєнь і втримання власної єдності та багатьох схожих аспектів. Нариси про природу подвійності, дублювання, множинності, наслідування, симетрії, аналогії, взаємовідношення, спостереження за собою, повторювання, узгодження, відмінності та подібності, стандартності та неповторності, перетворення, маскування, репрезентативності, віддзеркалення, тіньових ефектів, заміщення, символізації, переходів між станами, перформативності, імітації, розщеплення, ідентифікації та багатьох інших моментів і склали топоси цієї книжки, що дістала загальну назву «Двійник».

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>